

IN DE GLORIOSA

Historische Kring
Ankeveen, 's-Graveland en Kortenhoef

3e Jaargang nr. 2, mei 1986

Redactie:

A.D.Wumkes,
P.C.J.Gabriëlgaarde 75,
1241 AL Kortenhoef.
tel. 035-61100.

B.J.van der Kolk,
Multatulilaan 66,
1215 BK Hilversum.
tel. 035-40412.

Lay-out:

P.M.de Ruig
G.van den Berg-Smits

foto's
tekst

INHOUD

De Ankeveense Madonna, door
H.C.M.de Goede

's-Graveland en de Gloriosa, door
J.van Gammeren

Waar ontdekte Professor Hugo de Vries de
eerste "mutanten"? door
H.J.W.Wiisman

Kortenhöefse veldnamen, door
P.Honig

"De rose wees", door
A.D.Wumkes

De verzen van mijn grootvader, door
Elisabeth Sluiters

Onbeantwoorde vragen en een kostbaar geschenk

VOORWOORD

"Meimaand - Blijmaand" en daarom willen wij U een soort meinummer aanbieden.

Aangezien mei vanouds Maria-maand is, opent pastoor de Goede de rij met "De Ankeveense Madonna".

"Wat is die Gloriosa van jullie nu eigenlijk precies"? De Heer J. van Gammeren, die ten nauwste bij het kweken van de bloem was betrokken, beantwoordt deze nogal eens gestelde vraag.

Wij zijn er trots op de primeur te mogen hebben van het artikel van Dr. Wijsman te Laren.

De Heer P. Honig neemt ons met zijn Kortenhoefse veldnamen ook mee naar buiten.

Dat "De rose wees" in dit nummer past, ontdekt U al lezende.

Eèn van onze vroegere dorpspoëten sluit de bonte meistoet.

Ook nu weer een onbeantwoorde vraag en de vermelding van een kostbaar geschenk.

Wij geven dit nummer als motto mee de slotregels van Eduard Mörike's "Im Frühling":

"Mein Herz, o sage
Was webst du für Erinnerung
In golden grüner Zweige Dämmerung?
- Alte unnennbare Tage"!

de redactie

DE ANKEVEENSE MADONNA

Een man als Ds. Wumkes kun je niets weigeren en daarom vindt u in uw blad dit schrijfsel van mijn hand over de Ankeveense Madonna.

De historisch-achterhaalbare feiten over dit madonna-beeld zijn de volgende.

In 1931 werd achter het Regthuys te Ankeveen, wegens verregaande bouwvalligheid, een boerenschuur afgebroken. Bij die afbraak vond men, verborgen tussen de dakspanten, een middeleeuws maria-beeld. Moeder en kind. Een groot eikehouten beeld, 130 cm. hoog en prachtig gesneden. Wel ontbraken Maria's rechterhand, de kroon en de onderarmpjes van het kind. Bovendien was het beeld op sommige plaatsen aangetast door vocht en "de tand des tijds".

Men wist niet goed wat met het beeld aan te vangen en wendde zich tot het bisdom Utrecht, waar Ankeveen toen nog onder hoorde. Dat bisdom bezat aldaar het aartsbisshoppelijk museum voor kerkelijke kunst. Men kreeg het advies het beeld daar onder te brengen. De mensen van Ankeveen wilden het aanvankelijk alleen maar in bruikleen geven, maar vanwege de hoge restauratie-kosten wilde Utrecht het alleen accepteren als schenking (wat heel slim was van dat bisdom). En zo werd de Ankeveense Madonna eigendom van genoemd museum, dat overigens niet meer bestaat. Het is opgegaan in het tegenwoordige Rijksmuseum Het Catharijne-convent te Utrecht.

Tot zover de feiten.

Blijft de vraag: waar kwam dat beeld vandaan? Men hoeft niet eens over zo'n heel fijne speurneus te beschikken om tot de volgende sterke vermoedens te komen. Een mens wordt sneller bouwvallig dan een wel-doortimmerde boerenschuur. Die schuur achter het Regthuys moet daar generaties lang gestaan hebben. Ons mariabeeld zou daar best eens sinds onheugelijke tijden verborgen geweest kunnen zijn. Zou het misschien oorspronkelijk behoord kunnen hebben tot de inventaris van de middeleeuwse Ankeveense kerk?

Die kerk wás er. Bij gelegenheid van het eeuwfeest van de parochie (1978) zocht en vond ik, in het Rijksarchief van de provincie Utrecht, een perkament met zegels waarvan de

tekst te lezen valt in het oorkondenboek van dat archief op bladzijde 381 nummer 1009.

Uit dat archiefstuk blijkt dat in het jaar 1244, op 10 februari, de feestdag van de heilige Scholastica, door het Utrechtse Kapittel van Sint Marie toestemming werd gegeven tot het bouwen van een godshuis in Ankeveen. Die middeleeuwse Ankeveense kerk was enkele honderden jaren lang hét centrum van religieuze belevenissen in de regio. In de woonplaatsen rondom zijn immers pas veel later kerken gebouwd.

De parochie van Ankeveen, de Sint Martinus-parochie, stond bekend als een "statio bona", een "goed standje", hetgeen betekent dat het er aangenaam en comfortabel toeven was.

Iedere middeleeuwse kerk bezat een mariabeeld. Dat is wel zeker. Want vanaf de oudste tijden heeft de Kerk Maria-verering gekend. Dat is ook heel begrijpelijk als je b.v. Joh. 19-26 leest. Daar staat in het verhaal van de kruisiging: "Toen Jezus zijn moeder zag en naast haar de leerling die Hij liefhad, zei Hij tot zijn moeder: Vrouw, ziedaar uw zoon. Vervolgens zei Hij tot de leerling: Ziedaar uw moeder. Van toen af was zij dus "moeder Maria".

Dat het een heel oude devotie is blijkt o.a. uit de gebruiken van de oosterse byzantijnse kerken, die vóór het jaar duizend van de kerk van Rome afgescheiden werden, maar wel de oude tradities van daar meenamen.

Van die oosterse kerken kennen wij de prachtigste Maria-ikonen. Daarop staat zij dikwijls afgebeeld als een hiëratische (priesterlijke), verhevenstrengere vrouwenfiguur, zoals ook de oud-romaanse madonnabeelden er uit zien. In later eeuwen werd zij in het westen veelal voorgesteld als een liefelijke verschijning, als "onze lieve Vrouw". Het is wel te begrijpen dat de eenvoudige gelovigen zich met meer vertrouwen tot God durfden te richten middels de voorspraak van een menselijke moeder dan zich rechtstreeks te wenden tot Hem, van Wie Paulus zegt dat Hij is: "de Koning der koningen en de Heer der heren, die alleen onsterfelijkheid bezit en woont in een ongenaakbaar licht". (1 Tim. 6-15).

Velen sneden een eigen simpel mariabeeldje. Zulke beeldjes

zijn nu te vinden in musea als produkten van boeiende volkskunst. De mensen zetten in hun huizen bij zo'n beeldje bloemen of staken er een kaarsje bij aan. Zoals wij een bloem zetten bij het portret van een dierbare overledene of zoals wij een vlam laten branden bij het graf van de onbekende soldaat. Een vlam tot warme, hartelijke en dankbare nagedachtenis of een klein lichtsignaal als groet, een kleine vlam van liefde.

Als mensen tot haar baden dan zeiden ze niet: "ik aanbid u", maar ze baden: "Maria, moeder van Jezus, bid voor ons". Ze beschouwden haar als een voorspreekster bij de Heer. Een menselijke voorspreekster die zelf ook bidden moet. Het kan duidelijk zijn dat een zinnig mens en zeker een modern mens niet in aanbidding neerknielt voor een stuk hout, ook al heeft een kundig beeldhouwer het nog zo fraai met guts en burijn bewerkt. Toch heeft in kringen van de reformatie de mening bestaan dat Rooms-katholieken beelden aanbaden. Dat tragisch misverstand nu leidde o.a. tot de beeldenstorm. Er waren natuurlijk ook nog andere redenen waarom mensen zich tegen de kerk verzetten, want die oude moederkerk was duidelijk ook niet altijd zo'n lieve oude dame. Het is helaas allemaal gebeurd, maar gelukkig is het nu vergeven en vergeten.

Niettemin was daar wél, ook in Ankeveen, in de dagen van de Reformatie, de angst voor die beeldenstorm. Zou het nu heel ver bezijden de waarheid zijn om te veronderstellen dat een paar mensen van de parochie in Ankeveen, uit bezorgdheid hun kostbare madonnabeeld op een geheime veilige plaats hebben weggeborgen tot er betere tijden zouden aanbreken, maar dat die tijden zolang op zich lieten wachten dat het beeld in vergetelheid raakte?

Dit zijn weliswaar slechts vermoedens, maar een helemaal onzinnige theorie lijkt mij e.e.a. toch niet. Bovendien, waar elders zou het beeld dan wel thuishoren?

In de moderne tijd wordt aangenomen dat het beeld gemaakt is in de streek van de midden-Rijn rond het jaar 1430. Dat jaartal kan ons doen veronderstellen dat de parochie van Sint Maarten, na eerst tevreden te zijn geweest met een eenvoudig mariabeeld, in haar latere jaren van welvarendheid zich een meer kostbare mariabeeltenis kon veroorloven en die toen vol trots heeft laten maken in

verre streken. Een reisje langs de Rijn behoorde toen zeer wel tot de mogelijkheden.

Hoe het ook zij, tot voor enkele jaren stond er bij de Ankeveense Madonna in het museum een kaartje met die naam er op. Die naam draagt ze nu niet meer. Ze heet nu Rijnlandse Madonna en is een pronkstuk geworden in een Rijksmuseum onder het registratienummer 494 en ze is verzekerd tegen een bedrag van f 70.000.-.

Maar, niemand noemt haar meer: moeder. Er komen geen mensen meer bij haar bidden om voorspraak of troost. Er branden geen vlammetjes van liefde meer en niemand zegt er nog "wees gegroet, Maria".

Dat is jammer. Want daar was ze toch voor bedoeld.

H.C.M. de Goede

's-GRAVELAND EN DE GLORIOSA

De lezer heeft zich misschien wel eens afgevraagd, hoe komt de Historische Kring aan de naam "In de Gloriosa". Al staat de bloem (want daar gaat het hier om) gestileerd afgebeeld op de omslag van de periodiek, die u geregeld ontvangt.

Zo'n 35 jaar geleden deed zij haar intrede in 's-Graveland en wel op de buitenplaats "Westerveld", thans ons gemeentehuis. In de moestuin -nu de plaats van het verzorgingshuis "Huize Brugchelen"- stond een kleine kas. Hierin kweekte dhr. Kruimer, de toenmalige tuinbaas, zijn Gloriosa.

U bent nu waarschijnlijk nieuwsgierig geworden en vraagt u af: wat is die Gloriosa voor een bloem en waar komt zij vandaan.

Vanouds waren het de kloosters en buitenplaatsen waar men veel uitheemse planten kon aantreffen. In onze gemeente was vooral "Gooilust" hierom bekend. De Gloriosa komt uit Afrika en behoort tot de familie van de lelieachtigen. In het Latijn heet zij "Lilium Gloriosa Rothschildiana". Ja, dat is een mond vol en vooral dat laatste woord, waar slaat dat op? Het zit zo: een majoor uit Engeland, nl. H.B. Rattray, vond de plant in het Ugandadistrict bij het Victoriameer in tropisch Afrika. Hij stuurde de knollen naar Walter Rothschild, de bekende bankier. U begrijpt nu waar de naam "Rothschildiana" vandaan komt. Het was wellicht beter geweest de bloem naar de vinder te noemen.

Zij is verreweg de mooiste van het geslacht Gloriosa. Vandaar haar naam, die "Prachtig" betekent.

De bloemen zijn karmozijnrood.

Men was zeer onder de indruk van deze nieuwe soort en vond haar één van de mooiste voor de kas.

Hoe ziet de plant er uit?

De Gloriosa heeft een knolvormige wortelstok, zulks in tegenstelling tot de meeste lelie-soorten die bollen hebben. Na het planten sterft de oude knol en vormt twee nieuwe knollen. De stengel is klimmend (men noemt haar ook wel klimlelie), onderaan onvertakt. De bladeren zijn heldergroen en glad, gekruld aan de top, waardoor zij

zich kunnen vasthechten. De bloemstelen zijn tien à vijftien cm. lang. De bloem heeft zes kroonbladeren die haaks op de steel staan.

In het Maleis noemt men haar: "Kembang Soensang", wat "omgekeerde bloem" betekent.

De plant kan wel vijfmeter hoog worden wanneer men grote knollen heeft en de teeltomstandigheden optimaal zijn.

De groeikracht is zeer snel. Bij hoge temperaturen boven 30° C hebben we een groei gemeten van 24 cm. in 24 uur. Bamboe kan in dezelfde tijd 30 cm. groeien.

Ongeveer 2 maanden na het planten komen de eerste bloemen. Zes à zeven maanden na het planten is het gewas afgestorven, de knollen worden dan gerooid en bij kamertemperatuur bewaard.

Zoals uit het voorgaande blijkt, moeten er meerdere Gloriosa-soorten bekend zijn.

Enkele daarvan zijn: "Superba" met geelrode bloemen, die voorkomt in Afrika en Azië; de "Lutea", geel, terwijl de "Corsoni" bruinachtig van kleur is.

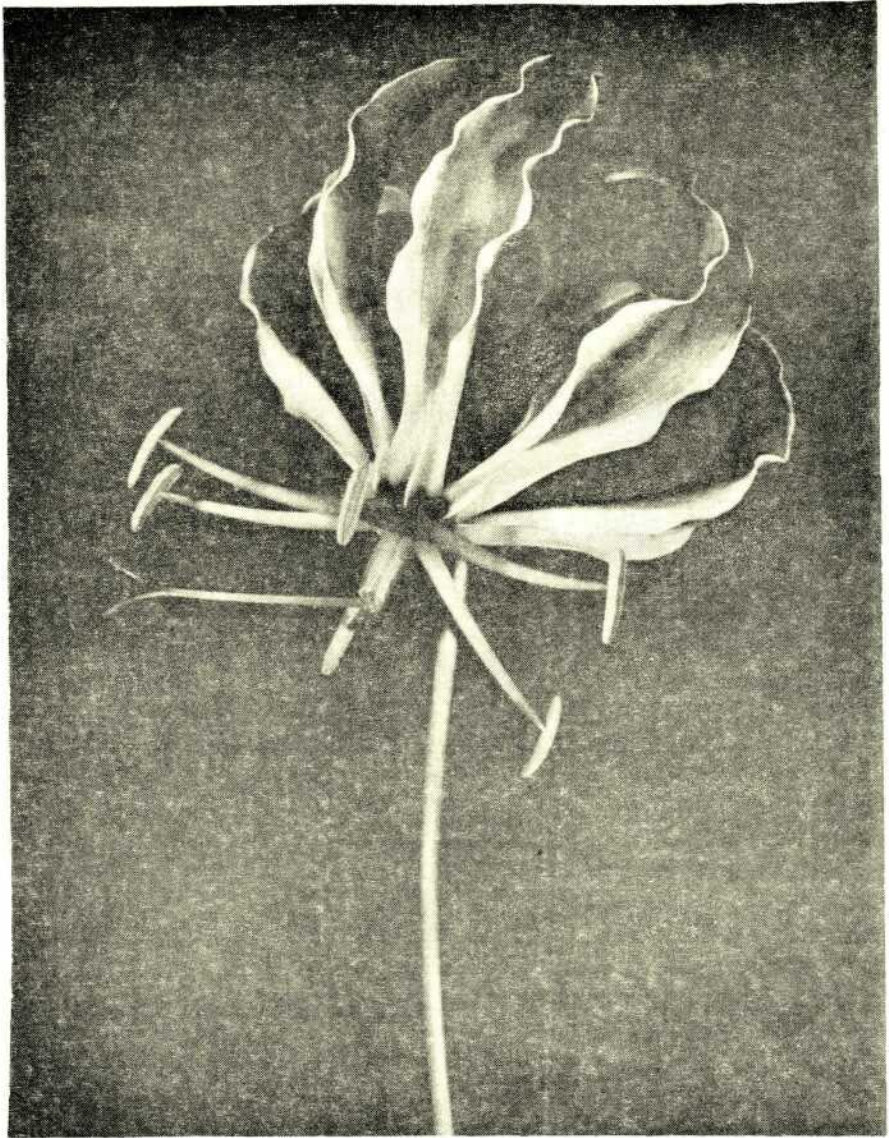
Door kruisingen zijn veel nieuwe soorten mogelijk.

Maar de Rothschildiana is tot nu toe de belangrijkste soort voor de kwekers.

Zij is ook wel "Africa Queen" genoemd en naar mijn mening terecht, want in Rhodesia (nu Zimbabwe) is het de nationale bloem, die werd afgebeeld op muntstukken en postzegels. Men noemt haar daar: "Flame Lily".

Wij lazen, dat dhr. Kruimer op "Westerveld" begin 1950 Gloriosa kweekte. Hij had ze weer van zijn collega-tuinbaas Koebrugge van het buiten "Oud Naarden". Deze kreeg haar van de Hortus Botanicus in Amsterdam en men mag aannemen dat de Hortus de knollen uit Engeland had betrokken.

Was tot nu toe de Gloriosa op kleine schaal verspreid, dit veranderde toen Philips-Duphar op het landgoed Boekesteyn met de teelt startte. In 1950 kwam ik in contact met dhr. Kruimer en in 1951 liet hij mij de bloemen zien. Hij was zeer enthousiast en vertelde dat het een heel bijzondere bloem was. Zij maakte ook op mij een diepe indruk. Kort daarna trof ik bij dhr. Kruimer dhr. Noordanus, die kleine knollen van de Gloriosa kwam ruilen tegen één grote knol. Van de Gebr. Noordanus, bloem-

De Gloriosa

kwekers te Hilversum konden wij dertig kleine knollen kopen voor f 90.-. Zij waren zo klein omdat ze gekweekt werden in bloempotten, terwijl dhr. Kruimer ze kweekte in de volle grond van de kas.

In de jaren vijftig slaagden wij er in de Gloriosa tot een commerciële teelt te maken. Er werd veel publiciteit aan gegeven. De vakpers en vertegenwoordigers van enkele weekbladen werden uitgenodigd om te komen kijken en er verschenen veel artikelen. De schoonheidskoningin van Nederland (begin zestiger jaren) Caroline Rothschaver showde de Gloriosa in Amerika.

In 1960 behaalden we op de Floriade in Rotterdam zeven gouden medailles en nog enkele andere prijzen. Met gepaste trots mochten we constateren dat dit mede het resultaat was van de door ons ontwikkelde en toegepaste kruisingsproeven.

De afzet van de bloemen liep via de veiling in Aalsmeer. Het was de tijd dat de Russen hun eerste raket lanceerden. De kopers op de veiling zeiden daarom ook "Spoetniks" tegen de Gloriosa.

De verpakking van de bloemen vroeg veel aandacht. De plastic zakken werden met lucht gevuld en dicht geseald om beschadiging te voorkomen.

Zo nam de Gloriosa als snij- en potplant haar vlucht over de wereld. Momenteel zijn er een tiental kwekers in Nederland, die haar op de markt brengen.

We gaan nog even terug naar begin negentienhonderd, toen Majoor Rattray de bloem voor het eerst zag bloeien in de omgeving van het Victoriameer. Het moet een geweldige indruk op hem gemaakt hebben. Hij heeft evenwel niet kunnen vermoeden, dat deze prachtige Gloriosa, de Queen of Africa" zo'n hoge en wijde vlucht zou nemen.

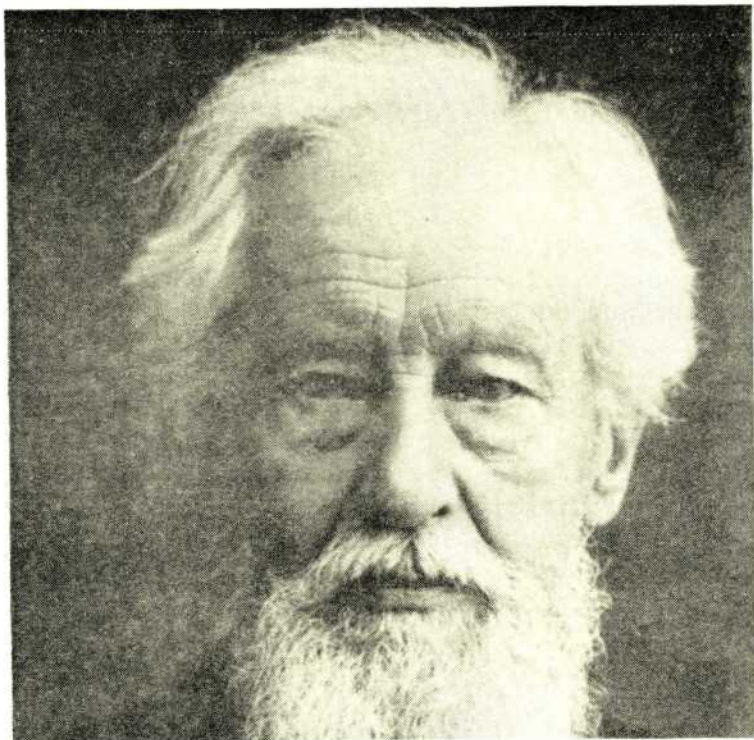
J. van Gammeren

WAAR ONTDEKTE PROF.HUGO de VRIES
DE EERSTE "MUTANTEN"?

Een Nederlandse geleerde heeft op een plekje nabij Jagtlust te 's-Graveland één der grote vondsten van de wetenschap gedaan; toch schijnt de kennis van de preciese ligging van het terrein verloren te zijn gegaan. Hier wil ik van mijn speurtocht vertellen.

Hugo de Vries (1848-1935) was vanaf zijn dertigste hoogleraar in de botanie aan de Gemeente-universiteit van Amsterdam. Hij verkreeg naam als plantenfysioloog en verrichtte de bijbehorende experimenten als hij in de academische vacaties vrij was van het onderwijs dat in die tijd met name medische studenten betrof. Maar toen zijn zoontje vijf werd wilde moeder de vacaties buiten de stad doorbrengen. De keus viel op Hilversum. De ambitieuze professor moest nu een nieuwe interesse ontwikkelen en dat werd: het al wandelend opsnorren van "afwijkende" planten en hiervan zaad meenemen om in de Hortus Botanicus op te kweken. Graag wandelde hij naar het buiten Jagtlust van zijn goede vriend Jhr.J.Six, die zelf veel aan plantenstudie deed, alsmede aan introductie van exotische gewassen. Zo vond de Vries op een goede dag een veldje Teunisbloemen (*Oenothera*). Deze ongewone plant interesseerde hem op zichzelf. Ertussen vond hij bovendien afwijkende individuen wier nageslacht ook weer afweek; de afwijking was dus erfelijk. In een boekje van 1889 beschreef hij hoe er dragers van erfelijke eigenschappen moesten zijn, de ~~p~~angenen. Door veranderingen hierin ontstaan erfelijke afwijkingen die hij mutaties noemde en die hij beschreef in de beide dikke delen van "Die Mutationstheorie" (1901, 1903). In 1900 publiceerde hij wat we thans de herontdekking van de wetten (erfelijkheidsregels) van Mendel noemen; in hetzelfde jaar beschreven ook C.Correns en E.von Tschermak deze wetten opnieuw. De laatste vermeldt in 1961 in een brief, hoe in zijn jonge jaren Hugo de Vries de Paus der Botanici genoemd werd en ver over de grenzen beroemd was. Inderdaad probeerden amerikaanse en europesche universiteiten hem aan zich te binden door hem een leerstoel en faciliteiten aan te bieden. Hugo de Vries scoorde ook hoog in de publieke opinie, zoals uit een enquête

in 1916 bleek. Dit laatste kunnen we lezen in een interessant proefschrift van Dr.P.H.W.A.M.de Veer, getiteld: Leven en werk van Hugo de Vries (1969), waarvan ook een rijk geïllustreerde handelseditie verscheen.

Professor H.de Vries

In het boek van de Veer horen we van het bestaan van een excursieboekje, waarin de Vries de *Oenothera*'s op 28 aug. 1886 vermeldt. Hij heeft ze blijkens dit boekje, getiteld: Groeiplaatsen van variatiën, echter reeds op 11 juni gevonden, namelijk (zie p.6) "op den hoek van het *Acetosella*-veld tussen de armen van den smallen vijver". De plek wordt later door hem beschreven als het Zuringveld (*Acetosella*-zuring). Het interesseerde mij er tijdig, d.w.z. vóór het 100-jarig bestaan van deze ontdekking in 1986, achter te komen waar dit zuringveld precies gelegen was.

Ik schreef daartoe in 1973 twee oud-leerlingen van de Vries aan, die goed van zijn reilen en zeilen op de hoogte waren geweest. De brief aan de eerste keerde ongeopend terug, omdat de geadresseerde omstreeks die tijd overleden was. De andere brief gaf ook geen uitsluitsel, maar meende dat de passage in Die Mutationstheorie een en ander wel zou uitwijzen. Daar lezen wij (vertaald uit het Duits): "Op de buitenplaats Jagtlust van Mr. J. Six tussen Hilversum en 's-Graveland lag vroeger een aardappelveld dat in het zuiden door een gegraven vaart begrensd was. Omstreeks 1870 had de eigenaar een nieuwe tak aan deze vaart laten graven, die nu ook de toegang vanuit het westen en noorden volledig afsloot. Het veld was dus alleen nog vanuit het oosten toegankelijk, waar geen wegen lagen; het kon niet meer verhuurd worden en lag dus braak. In de nabijheid lag een klein bloembed waar jaarlijks diverse siergewassen gezaaid werden, o.a. de Teunisbloem *Oenothera lamarckiana* die zich van hieruit over het veld verbreid heeft.

In 1889 liet de eigenaar ten behoeve van toekomstige bebossing op het veld twee elkaar haaks kruisende lanen alsmede een halfcirkelvormige weg aanleggen, die nu vanuit het oosten toegang boden; de zandbodem werd langs deze lanen omgespit tot op één á anderhalve meter diepte en ingeplant met boompjes.

In 1886, 1887 en 1888 woonde ik de gehele zomer op een afstand van slechts weinige minuten van het betreffende veld."

De Vries schetst als 87-jarige in een interview de vondst aldus: "Weer zo'n toevalligheid. In mijn vacantieverblijf zie ik ze plotseling in een of ander knoopsgat. Natuurlijk wil ik ze hebben. Die plant wilt U hebben?, vraagt een oude vrouw. Daar, achter het bos, staat een hele wei er mee vol. Vroeg in de morgen ging ik er heen en aldus is het begonnen".

Volgens mij kan de bovenstaande plaatsaanduiding alleen betrekking hebben op het schiereiland ten oosten van de brug in de Oude Meentweg waar de groene beuken door een rand van langs de vijver geplante rode beuken heen schereren. Dit baseer ik vooral op de toevoeging omtrent de kruisvormige alsmede de halfcirkelvormige lanen. Een ander schiereiland tussen twee armen van de vijver dat

zulke lanen bevat is er niet. En in 1904 ziet de wandelaar Chr.H.J.Raad hier tussen jonge beukjes duizenden exemplaren van de Teunisbloem (De Levende Natuur 9:68). Jhr.P.J.Six van Jagtlust schreef mij dat er Teunisbloemen groeiden rond de plek aan de Zanderij (de vijver met het kleine eilandje) waar zijn grootvader in circa 1860 vier Mammouth-bomen (Sequoia gigantea) plantte, waarvan er nu nog twee staan. Toch kan dit, gezien de aanwijzingen van de Vries, niet de oorspronkelijke plek zijn geweest; de planten moeten zich er heen verspreid hebben. De Vries vermeldt ook nog dat in 1884-1886 de planten het veld vanuit de noord-oostelijke hoek bereikt hebben, alwaar het bedoelde bloembed namelijk gelegen was.

Op deze plek zijn dus de "mutanten" van de Vries, de erfelijk afwijkende planten, voor het eerst gevonden. Men kan echter niet meer volhouden dat ook de wetten van Mendel, zoals die tegenwoordig wijd en zijd op scholen onderwezen worden, vanuit dit plekje door de Vries onafhankelijk van het onderzoek van de Duits-Tsjechische abt Mendel (1866) de wereld zijn ingeholpen. Deze wetten van Mendel behandelen het geval van de dragers van de erfelijke kenmerken welke in normale planten in tweevoud aanwezig zijn. Daarom kan in het kruisingsproduct van twee verschillende planten informatie van beide ouders opgeslagen liggen; en bij zelfbevruchting van zo'n plant kunnen in de volgende generatie de beide oudertypen weer verschijnen, en wel in een verhouding van 3 : 1. Deze verhouding heeft de Vries bij velerlei planten aangehouden, maar het gaat er om of hij inzag dat deze verhouding op grond van bovenstaande theorie zo moest zijn. Talrijke Amerikaanse auteurs hebben juist gedurende de laatste jaren de werken van de Vries uitgekamd als gold het een wetstekst en aannemelijk gemaakt dat de Vries opeens met die ontdekking komt juist nadat hem een overdrukje van Mendels oorspronkelijke publicatie onder ogen gekomen was. Kennelijk voelde de Vries zelf zich wel een onafhankelijk her-ontdekker van bedoelde wetten, meende mogelijkwijs dat zijn opvattingen hem er wel logisch naar toe zouden hebben geleid, maar vermoedelijk heeft hij het laatste stapje juist niet gemaakt. Dat neemt volstrekt niet weg dat Mendels werk 34 jaar vergeten bleef

onder andere omdat het alleen op erwten was gebaseerd en dat de Vries in de eerste decade van deze eeuw de eer toekomt vaandeldrager van het erfelijkheidsonderzoek te zijn geweest. En de term "mutanten" wordt nog altijd gebruikt.

H.J.W.Wijsman

Professor H.de Vries

DE VELDNAMEN VAN KORTENHOEF

Onder veldnamen verstaan we plaatsnamen vooral in de polder. Ze zijn soms zeer oud en stammen vermoedelijk uit de middeleeuwen. Het is echter heel goed mogelijk om ook nu nog een naam te geven aan een bepaalde plaats in de polder. In Kortenhoef zijn geen of weinig namen bekend uit de (late) middeleeuwen. Mogelijk dat archiefstukken en kaarten uit die periode ons hierover meer informatie kunnen verschaffen. Historische kaarten zijn onder andere te vinden in het Rijksarchief te Haarlem. De veldnamen uit de middeleeuwen hadden veelal betrekking op percelen grasland, bos, boerderijen, wegen, paden, waterlopen en onland. Later -tijdens en na de vervening- hadden de veldnamen betrekking op percelen in de polder in gebruik bij de Kortenhoevers. De veldnamen waren o.a. nodig om aan te duiden waar in de polder werd gewerkt en welk perceel men bedoelde. Ook de administratie van de inners van de verpondingen, cijnsen, renten, etc. profiteerden van deze benamingen, zonder welke het immers vrijwel onmogelijk zou zijn de vele verschillende percelen binnen een gemeente van elkaar te onderscheiden.

Na de Tweede Wereldoorlog vond bewerking van percelen in de Kortenhoefse polder steeds minder plaats en raakten daardoor veel veldnamen buiten gebruik.

Toen ik in 1964 in het Kortenhoefse plassegebied kwam werken als opzichter in dienst bij Natuurmonumenten, kwam ik al snel in aanraking met een aantal namen. Vooral een aantal plaatsen in "Het Hol" werden aangeduid met namen die vermeld staan in o.a. het bekende Kortenhoefboek "Een veldbiologische studie van een Hollands verlandingsgebied". Met een aantal gebruikers van gronden had ik contact gekregen en deze gebruikten nog een aantal veldnamen zoals 'muizenkamp', 'zuweakker', 'pyramide', 'suikerpot', 'turfakker', 'blauweboerakker', 'Bruin Joost', 'fuikenstee', 'biezenkamp', etc.

Een zeer groot aantal veldnamen is dus verkregen door informatie van (oude) Kortenhoevers. Je zou kunnen zeggen via "het levende archief". Vaak konden zij nog precies vertellen waar een bepaald perceel lag. Een aantal

veldnamen staat vermeld in oude koopacten met daarbij de kadastrale nummers. Met behulp van kadastrale kaarten en luchtfoto's kun je dan exact weergeven waar een perceel ligt of heeft gelegen. Al snel ben ik begonnen deze namen op een kaart in te tekenen en te gebruiken voor ons werk in de polder.

Op "Een Nieuwe Kaart van Mynden en de twee Loosdrechten, midsgaders van 's-Graveland, nevens het gerecht van Breukelen en Loendersloot, heel nauwkeurig geteekent, en gemeeten, uytgegeven door Nicolaas Visscher, met Privilege etc. in 1710, en opgedragen aan de Heer de Hare de Georgio", staan ook diverse zaken vermeld die de moeite waard zijn.

In de Wijde Blick zijn niet veel akkers en eilanden over, omdat deze ten offer zijn gevallen aan de zandzuigerij. Van enkele percelen zijn nog restanten te vinden.

Op oude veilingbiljetten worden veelal ook kadastrale nummers genoemd met daarbij de veldnamen.

In het oude archief van de gemeente 's-Graveland -waarin o.a. opgenomen het archief van de voormalige gemeente Kortenhoef- en het archief van de voormalige polder Kortenhoef komen we ook veel veldnamen tegen. Vanaf 1832, toen alle percelen grond in Nederland een zogenaamd kadastraal nummer kregen, is het niet zo moeilijk de veldnamen in de polder terug te vinden. Vóór 1832 is het moeilijk, zo niet onmogelijk, om percelen met veldnamen te lokaliseren. Ook al omdat veel percelen vergraven zijn t.b.v. de turfwinning.

Toen Natuurmonumenten in de naoorlogse jaren -o.a. in 1948- percelen grond in de Kortenhoefse polder kocht, stond er in het Jaarverslag (Jaarboek) 1941-1949: "In tegenstelling met de genoemde terreinen, waar wij als het ware voetje voor voetje vorderen langs de weg van onderhandelen en bezoeken en van bezoeken en onderhandelen, boekte de vereniging een belangrijk succes bij haar bemoeiingen inzake het bekende moerasgebied "Het Hol" onder Kortenhoef, een terrein dat door deskundigen als uiterst waardevol geschetst wordt, ja als het belangrijkste laagveengebied dat er, vooral in botanisch opzicht, in en buiten ons land te vinden is. Thans is niet minder dan 100 ha. in eigendom van de vereniging overgegaan.

Wij kunnen daarom wel zeggen dat, al zijn wij dan nog niet volledig eigenaar van "Het Hol", de natuurrijkdommen van dit landschap met zijn typische oude namen als 'de Suikerpot', 'de Muizenkamp' en het 'Vlooiennest', veilig gesteld zijn.

Veldnamen bestaan er in vele soorten.

De bekendste groep namen is die van de persoonsnamen of antroponiemen, waarbinnen onderscheid wordt gemaakt tussen familie- en voornamen. Een andere groep wordt gevormd door de geografische namen, de zogenaamde nomina geographica of toponiemen. Tot de geografische namen behoren o.a.: de plaatsnamen of toponiemen in engere zin, de waternamen of hydroniemen, de straat- en wegnamen en de veldnamen.

De aandacht in dit artikel is vooral gericht op de laatst genoemde categorie, de veldnamen

Onder veldnamen verstaan we de namen van eigenaardigheden buiten de concentratie van bebouwing, dorpen en of gehuchten: dus van wegen en paden, hofsteden, laagten en hoogten, maar in het bijzonder van complexen of percelen moerasbos, weiden, (hooi-)akkers, plassen, sloten, etc. Een aantal veldnamen in Kortenhoeve wil ik hier graag noemen.

Persoonsnamen: Gat van Na Taling, Dirk Vet, Dekkersland, Blok van Ds. Niekerk, akkers van de Bont en akkers van Manus en Hein.

Wegen en paden: Bierkade, Kromme of Ruige Rade, 't Meertje, Kortenhoevse zuwe, 't Franse pas en Ringdijk.

Hofsteden: Pleitenburgh, de Suikerpot en de Lindehoeve.

Hooiakkers: Haverakker, Goudmijntje, Kippenakker, Beddeplank, de Krommert, Dorpsakker, Peppeleboomakker en Kerkakkertje.

Plassen: Wijde Blick, Wijde Gat, Bedstee, Ottergat, Gat van de Zandheuvel, Zemelzak, 't Huisje Wijhe, Witte Water en Diepe Gat.

Sloten en vaarten: Melksloot, Dwarsvaart, Molentocht, Sloot van Arie de Ronde, Raaisloot en Ringsloot.

Weiden: Gooiersland, Pyramide, Brede kamp,

Armenkamp, Biezenkamp, Ossekamp, de Bergkamp en de 300 Roede.

In de polder liggen ook nog een aantal complexen van percelen: Suikerpot, 't Hol, Oost-Indië, Vlooiennest, Hazennest, Groene Woud en Munniksveen.

Een aantal percelen hebben hun naam ontleend aan de geografische ligging of aan hun vorm: De Klip, de Krom van de kade (kaai), Zodekamp, Gat van de Zandheuvel, Kromakker, Lange akker, de Riem, Zandsloot en Slingerlaan. Dan zijn er in de polder nog een groot aantal namen die betrekking hebben op allerlei vroegere gebeurtenissen, werkzaamheden en andere bijzonderheden: De oude Kooi, Turfakker, Moerendaal, de Knotwilg, Reguliershof, Essebosch, Graversbrug, Krakeelakker en Aan de Doornenboom. Ook zijn er een aantal die betrekking hebben op de grootte van de percelen: Drieroedje, 't Half morgen, 300 roede, 1400 roede en de Duizend roe. Het betreft hier de Utrechtse morgens.

Het Drieroedje - langs het Moleneind

Eén morgen land is 600 roede = 0.848 ha.

Eén roede is ca 14.133 m².

Het ligt in mijn bedoeling om zóveel mogelijk veldnamen van Kortenhoef op kaart aan te geven en zo mogelijk een beschrijving te maken van de percelen of andere zaken waarop de veldnamen betrekking hebben. De kadastrale nummers van de percelen -voor zover aanwezig- worden ook vermeld zodat bij het inzien van oude papieren en/of koopakten één en ander vergeleken kan worden. Een publicatie over de veldnamen van Kortenhoef met diverse bijzonderheden is in voorbereiding. Te zijner tijd hoort u hier meer over.

Tot slot nog een tweetal beschrijvingen van veldnamen. 't Fort: dit is een perceel tuingrond langs de Kortenhoefsedijk, gelegen ten noordoosten van de Kattenbrug en eigendom van de rooms-katholieke kerk van de Heilige Antonius van Padua. Op deze plaats is vroeger bewoning geweest; in de vorige eeuw stonden hier dan ook één of meer huisjes. Isak van de Velden (87 jaar) kan zich van deze bewoning in ieder geval niets herinneren.

Het verhaal gaat dat een bewoner van één van deze huisjes omgang had met een vrouw die in 'de hut' woonde. Dit was een klein huisje tegenover de boerderij van de fam. Boom. Op een zeker moment wilde de manspersoon van de twee geliefden van deze omgang af, maar de vrouw was hardnekkig en bleef maar komen. Uiteindelijk heeft de man de brug maar afgedraaid zodat er geen toegang meer was naar het huisje. Maar, moet de vrouw -verliefd als ze was- gedacht hebben, geen nood, ik ga gewoon door de sloot. En de vrouw ging wadend door de dorpsvaart naar 'haar' geliefde.

Paaltje zeven: op de Kromme Rade, vanaf het Moleneind gerekend, vindt u nog enkele hardstenen grenspalen. Vermoedelijk zijn deze daar geplaatst in 1819. In dat jaar is het gebied noordelijk van de Kromme Rade -het Sticht- bij Holland gevoegd en het gebied zuidelijk van de Kromme Rade -Holland- bij het Sticht gevoegd. Loosdrecht kwam toen bij het Sticht en Kortenhoef bij Holland. Paal nummer 1 is gedeeltelijk afgebroken en leunt tegen een dampaal aan. Verderop staan paal nummer 2 en 3 er nog.

De palen staan op een onderlinge afstand van 100 m.
De nummers 4, 5 en 6 zijn verdwenen en dan volgt paal 7.
Weliswaar is het cijfer niet meer te lezen door de vele
korstmossen die hier op groeien, maar dat is op zich
wel interessant.

Paaltje 7 is zo genoemd door de mensen die hier ter
plaatse in de Vuntus gingen zwemmen, omdat -wegens een
zandopduiking- de plas hier niet diep is. Momenteel
wordt hier nauwelijks meer gezwommen omdat de Loender-
veense plas als zwemplaats erg in trek is en er boven-
dien het Vuntusstrandje in Oud Loosdrecht is.

Van de overige grenspalen is weinig of niets meer over.
Laten wij zuinig zijn op deze palen die ons herinneren
aan het rijke verleden van onze mooie Vechtstreek.

's-Graveland, maart 1986

P.Honig

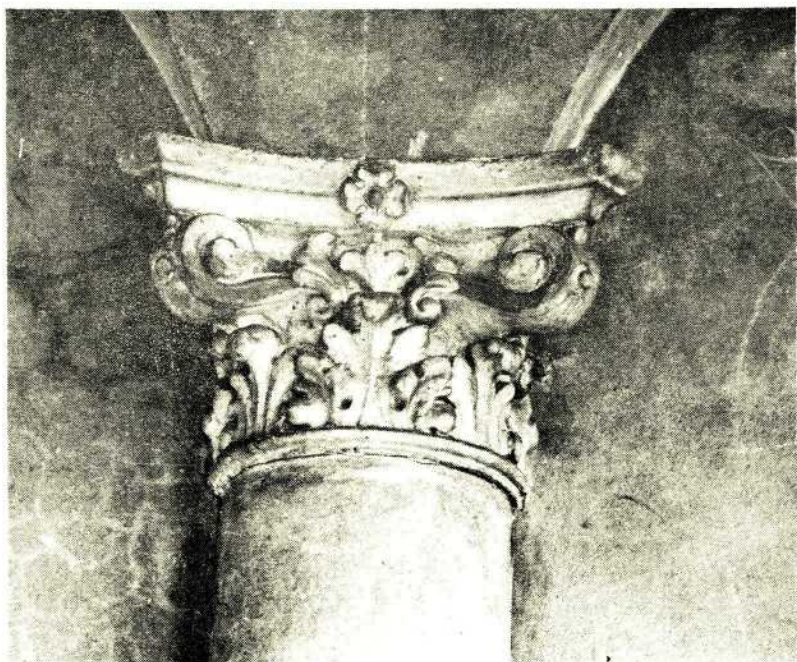
Literatuur: "De veldnamen van Koudekerke", uitg. Heem-
kundige kring, Walcheren 1980.
"Veldnamen van Geertruidenberg en Made",
door Chr.Buiks.

DE ROSE WEES

Als "gezelligheid" een bij uitstek Nederlands begrip is, dan werd zij reeds enige eeuwen lang wel in het bijzonder beleefd in de theekeupel. Overal in het land staan zij nog, in stand gehouden als een erfgoed met allure. Onze dorpen zijn er ook enige rijk en langs de Leeuwenlaan of het Hollands End komend, kijken we er graag naar want zij strelen het oog.

Maar nagenoeg onbekend door zijn ligging is de thans weer gerenoveerde keupel aan het einde van de Moslaan op "Schoonoord". Eigenlijk mag ik hier niet het woord "keupel" gebruiken. Dat danken we aan een gesloten tuinhuis en "de rose wees" van "Schoonoord" is open naar het zuiden en Westen. Maar "priëel" wil me ook niet uit de pen want dat is van hout en latwerk en de "keupel" die ik bedoel is een stenen bouwwerkje.

Op de balustrade staan zuiltjes met bijzonder mooie kapiteeltjes.

Een kapiteel

Je kijkt a.h.w. tussen grote bogen door naar buiten. De mozaïekvloer heeft eer patroon van druiventrossen en -bladeren en werd gelegd door Italiaanse tegelzetters. Voor mijn gevoel hééft de koepel ook iets Italiaans en ik kan me hem zó voorstellen in één der parken van Rome.

Hij is ruim en kan wel een gezelschapje bergen!

Het uitzicht is heerlijk: over de weiden tussen "Schoonoord" en "De Trompenburgh" en op de Trompenbergerlaan. Denk het u in, dat u er zit op een zomermiddag. De zon staat hoog aan de hemel, het water in de brede sloot glinstert en het is zo stil dat u de koeien hoort grazen. U kijkt en kijkt.... er zijn ogenblikken - ja, vaak zijn het niet meer dan ogenblikken - waarop men de geest van het verleden voelt, die weer terug is en peinzend rondzwerft over haar oude gebied.

U wilt echter weten waarom ik u een plaatsje heb gegeven in "de rose wees".

Toen ik op informatie uitging, vertelde de heer S. van Rija die, in betrekking bij de fa. Gijzel en Zn., hem in 1925 hielp bouwen, dat in het dorp dit de benaming was. Aardig, want zó gebruikelijk is het woord "wees(je)" voor priëel nu ook weer niet, maar in onze dorpen blijkbaar wel. En daar het pleisterwerk in rose was uitgevoerd, is de benaming nu wel helemaal duidelijk.

"De Moslaan" is de meest zuidelijke laan van "Schoonoord" en werd zo door de bewoners van het buiten genoemd. De zware groene loper in de hoge, koele beuken-gang werd ontzien, fietsen mócht tijdens de bouw van de koepel maar achter de handkar had je maar een andere route te kiezen.

"Het Huis" sprak van "Luccana".

Dachten zij aan de Italiaanse stad Lucca, omgeven door terrassen met wijnstokken en werden zij op een reis door Italië geïnspireerd tot de bouw van hun "klassieke" koepel? Deze "zij" waren de heer en mevrouw Leonhardt, die in 1929 de huidige villa lieten bouwen. Toen deze kon worden betrokken werd het oude huis op de buitenplaats, waarin zij eerst hadden gewoond, afgebroken.

"In de Gloriosa" bezit er foto's van.

Hopelijk heeft de familie L. vele heerlijke uren in

De Moslaan

haar koepel doorgebracht.

In de laatste wereldoorlog sliepen er onderduikers in het hooi en via een luikje verstopte men radio's boven het plafond. Het is verleidelijk om aan andere jaren te denken, aan de periode waarin de dichteres Henriëtte Roland Holst-van der Schalk met haar man, de schilder-kunstenaar R.N.Roland Holst, het buiten bewoonde en wel van 1896 tot 1903; dus nog in het vorige huis. Zij schrijft in haar autobiografie "En het vuur brandde voort" uitvoerig over deze beginjaren van haar huwelijk. In 1897, een maand na het verkiezingscongres van de S.D.A.P. dichtte zij haar eerste 1 mei-lied met als aanvangsstrofe:

't Is nu het getij dat de weien
zich in hun jong gras verblijven
en de bosschen in hun jong geblaart.
Wij willen niet ellendiger wezen
dan de dieren van 't land.

Zij zond het lied aan Troelstra die toen hoofdredacteur van "Het Volk" was.

Het is nog verleidelijker ("de weien, jong geblaart, de dieren van 't land") om zich voor te stellen dat zij het schreef op de plek waar wij nog steeds in gedachten zijn.

Dan niet in "de rose wees", zegt u.

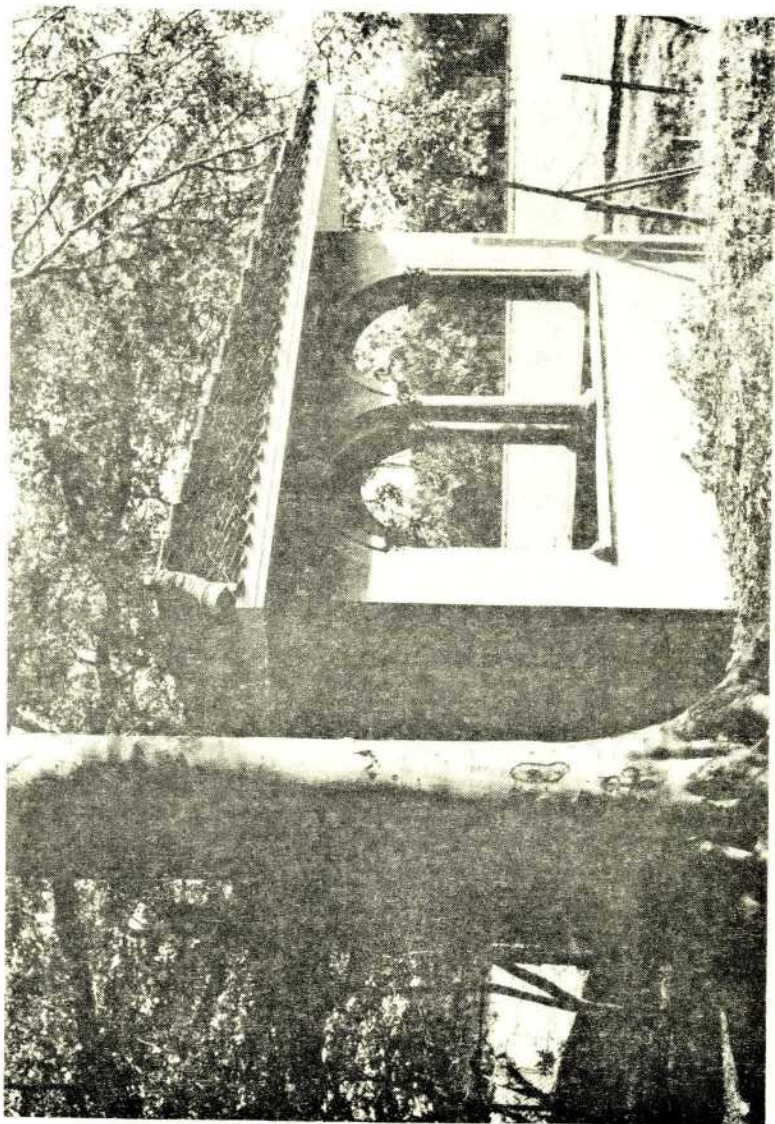
Nee, maar.....

Dichter bij het grote huis staat aan de rand van het weiland nog een ander, ouder koepeltje. Dit heeft eerst gestaan op de plaats van "Luccana", werd afgebroken, op z'n tegenwoordige plekje weer opgebouwd en "de rose wees" nam zijn plaats aan het einde van de Moslaan in.

En dus kan de krachtige, fiere dichteres en strijdster voor de gemeenschap toch....

Gedachten zijn nu eenmaal verleidelijk en laten we niet verzuimen uit een omgeving alles te halen wat zij voor ons in voorraad heeft en wat zij aan ons wil afstaan.

A.D.Wumkes

"De rose wees"

DE VERZEN VAN MIJN GROOTVADER

Mijn grootvader Frederik van Schaik bezat de gave een goed gelegenheidsvers te kunnen schrijven.

Bij een feest, een huwelijk, een jubileum, bij een typisch dorpsvoorval of een opvallend tijdsverschijnsel kwam er een vlot en puntig rijmstuk. Uit zijn werk blijkt, dat hij goed ontwikkeld en belezen was.

Hij werd in 1837 te 's-Graveland geboren en overleed daar in 1907. Hij was van beroep bleker en oefende zijn bedrijf dicht bij de Noordersluis uit.

Ik bezit een aantal van zijn verzen en het doet mij veel genoegen, dat de aardigste in enkele nummers van de In de Gloriosa-periodiek zullen worden opgenomen.

Elisabeth Sluiters

F.van Schaik

VREEMDE KUNSTEN, JAN

Och Jan, wat is 't een vreemde tijd,
Ik heb het al eens meer gezeid.
Ze rijden nu maar zonder paard
En 't schip gaat zonder zeil te vaart.
Het is, bij eertijds vergeleken,
Nu om wat meer de hals te breken.
En voor de boer is 't ook al knoeien,
Men maakt nu boter zonder koeien.
De melk, zo vers vanuit dat beest,
Was heil drank zelfs bij zomerfeest.
Nu komt ze 's morgens uit de kar.
Dat beest is toch niet in de war?
Nu moet de melk uit vieze flessen,
De dorst van groot en kleinen lessen.
Het wordt door mij maar niet begrepen,
Die melk eerst naar 't fabriek te slepen.
De blekers bleken zonder veld,
Daar ben ik ook niet op gesteld.
Men zag op de blekerijen
Voorheen, gelijk een zwerm bijen,
De rappe knechten en een stoet
Van meisjes gauw ter hand en voet,
Die 't linnen, op het veld gelegen,
Besproeien met een milde regen.
En vraag het nu aan buurmans Toon,
Nu wordt het goed met schomlen schoon.
Och nee, 't is niet om maar te vitten,
We krijgen lampen zonder pitten.
Dan blijft de olie in de kan.
Denk dat nu ook niet, want, och man,
Om al dat raderwerk te smeren
Moet ook de olie weer verteren.
Want hoe men het bedenken wil,
Het draait hier alles om de spil.
En 't mooist van al die mooie zaken
Is Heren zonder geld te maken.
En als 't zo blijft, wat komt er van?
Geen heerschappij dat meer lopen kan
En moet, om spoedig 't eind te krijgen

Helaas een ijzer wiel bestijgen,
Want wat je om je henen ziet,
't Is draaien, Jan, en anders niet.
Wat moet die arme meid niet lijn
Om op die fiets voor mal te rijden.
En hopen gaan er hier voorbij,
Ik loop er dikwijls voor opzij
En denk, wat zal toch moeder mopp'ren,
Er zijn toch kousjes om te stoppen
En ander naaiwerk bij de vleet,
Dat jij daar zo je tijd besteedt.
En Zondags als de klokken luien
Och, och!, wat gaan ze dan verbruïen.
In steê van naar de kerk te gaan
Is 't haast en spoed ter wielerbaan.
Nu vraag ik dan aan U ten leste,
Is 't van voorheen of thans het beste,
Zo gij mij overtuigen kan,
Dan zwijg ik stil voor alle man.

Frederik van Schaik

ONBEANTWOORDE VRAGEN

Onlangs kreeg onze kring een boekje kado: "'s-Graveland in Woord en Beeld", een uitgave van de Vereniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer voor 's-Graveland en omstreken.

Zonder jaar, maar wij vermoeden dat het ca. 1913 is verschenen. Het is aardig geschreven en voorzien van een aantal foto's.

Wie kan de volgende vragen beantwoorden?

Wanneer is bovengenoemde vereniging opgericht?

Door wie?

Heeft iemand de statuten van de vereniging?

Zo ja, mogen wij daarvan een copie maken?

Wanneer is de vereniging opgeheven en om welke reden?

Uw antwoorden graag aan ons adres.

Een kostbaar geschenk voor de Historische kring en enkele vragen aan de lezers.

Sinds de oprichting van de Historische kring "In de Gloriosa" hebben wij regelmatig van dorpsgenoten -en ook wel oud-dorpsgenoten- op spontane wijze de beschikking gekregen over allerlei zaken die voor de geschiedenis van de drie dorpen betekenis hebben. Meestal zijn dit voorwerpen of afbeeldingen die verband houden met oude ambachten of industrieën die vroeger in onze dorpen werden uitgeoefend. Zo beschikt de Historische kring -in bruikleen- over een bescheiden verzameling veenderij-werktuigen, het een en ander over wasserijen en andere curiosa. Ook de verzameling "oude archieven" -veelal restanten van gegevens over soms lang in de dorpen bestaan hebbende bedrijven of verenigingen- breidt zich steeds uit. En de collectie afbeeldingen, in de vorm van prenten, foto's en prentbriefkaarten van verdwenen dorpsgezichten en huizen, is uitsluitend door uw medewerking ontstaan.

Een apart onderdeel van onze verzameling bestaat uit een -nog bescheiden- opzet van afbeeldingen van personen

die in het dorpsleven hun belangrijke of minder belangrijke rol hebben gespeeld. Vaak roepen deze portretten kostelijke herinneringen op bij degenen die de toen levenden nog gekend hebben, ook over de tijd waarin zij leefden.

Nu werd in februari van dit jaar onze Historische kring vereerd met een voor deze collectie kostbaar geschenk. De heer Flip Hamers ontving uit Hilversum van de heer L.P.Versteeg een borstbeeld van een vroegere dorpsgenote met het verzoek er een goede bestemming voor te zoeken. Deze "goede bestemming" vond de heer Hamers in onze Historische kring. Een groots gebaar naar onze vereniging vonden we. Het is een portretbuste, in 1915 gemaakt door de beeldhouwer Bourgognon jr., en wel van Hendrika Wilhelmina Jacoba van der Pek, een kunstenaress die gehuwd was met de kunstschilder E.R.D.Schaap. Het beeld is een kunstzinnig geboetseerd portret van de toen ongeveer 50-jarige mevrouw Schaap.

Gegevens die wij hebben over dit kunstenaarsechtpaar dat jarenlang in onze dorpen, het laatst aan de Cannenburgerweg, heeft gewoond, zijn nuchter en zakelijk. Hendrika Wilhelmina Jacoba van der Pek werd geboren op 9 januari 1867 in Amsterdam, waar ze haar schildersopleiding kreeg aan de Rijksacademie voor Beeldende kunsten onder leiding van o.a. haar latere echtgenoot. In 1896 huwde ze met E.R.D.Schaap, woonde en werkte in Kortenhoeve, 's-Graveland en Ankeveen, waar zij 23 augustus 1926 overleed. Zij maakte reizen o.a. naar Italië, schreef over Italiaanse schilderkunst, tekende, schilderde, etste en lithografeerde, voornaamlijk landschappen, stillevens, Hollandse boerderijen en bloemen. Mevr.Schaap overleed dus in 1926 in Ankeveen, haar man in 1939. Er zullen zeker oudere inwoners in onze dorpen zijn, die de familie Schaap, althans de heer Schaap persoonlijk hebben gekend.

Onze vragen zijn nu: wie kan ons zijn of haar persoonlijke herinneringen vertellen over het echtpaar Schaap? Waar zijn hun tekeningen, etsen en schilderijen gebleven. Zijn er tekeningen of schilderijen van hen bekend die één van de dorpen tot onderwerp hebben?

Heeft iemand hen in verenigingen of openbare functies gekend?

Bezit iemand nog krantenknipsels met berichten van tentoonstellingen van hen?

Kortom: elke herinnering die u nog aan hen hebt, is welkom. Wij zullen graag zorgdragen voor het vastleggen van deze gegevens. Mogelijk komt er dan nog eens een "levend" verhaal over hen in dit tijdschrift.

De redactie